Emine KARAKEÇİLİ¹

LUCIAN FREUD RESİMLERİNDE BEDEN YORUMLARI

Özet

İnsan bedeni yüzyıllardır; bazen fiziksel bazen ruhsal kimileyin de estetik açıdan birçok bilime ve disipline konu olmuştur. Resim sanatı, insan bedenini çeşitli formlarda kullanmış ve bedeni sanatın bir malzemesi olarak görüp onu nesneleştirmiştir. Beden resim sanatında kimi zaman biçimsel olarak kullanılmış kimi zaman da bedenin içinde bulunduğu psikoloji resmin konusu olmuştur. Sanatçılar ise bu zengin malzemeyi yani insan bedeninin ruhsal yapısını resimde çoğunlukla işlemişler ve izleyiciye muazzam bir çeşitlilik sunmuşlardır. İnsan bedenini ve onun psikolojisini resimlerine konu eden sanatçılardan bir olan Lucian Freud, bedeni günlük hayatta olduğu gibi yani onu belirli bir forma veya poza koymadan; uyuyan, istirahat eden, oturan bir vaziyette ve içinde bulunduğu ruh haliyle resmetmiştir. Resimlerinde yer verdiği kişiler; yakın çevresinde bulunan aile bireyleri ve yakın arkadaşları olmuştur. İç dünyalarını ve onların psikolojilerini bildiği kişileri model olarak resimlerinde tercih etmesi, boyada ve anatomideki ustalığı eserlerinin son derece gerçekçi, plastik açıdan ise ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Çalışmada yöntem olarak doküman incelemesi metodu kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lucian Freud, beden, resim, psikanaliz

BODY AESTHETIC IN LUCIAN FREUD'S PAINTINGS

Abstract

¹ Öğr. Gör. İstanbul Ayvansaray Üniversitesi Plato Meslek Yüksek Okulu /İstanbul/Türkiye. karakeciliemiene@gmail.com

Human body has been a subject in many sciences and disciplines in both physical and aesthetical terms for ages. Painting art has used human body in several forms and objectified it thereby considering it a material of art. Body has not only been used in a figurative way but also in a way to reflect the psychology of that body in art. Artists have mostly used this rich material, that is to say human body and its psychology in their arts and presented the viewers a huge variety in that sense. Being one of the artists who used human body and human psychology in his art, Lucian Freud portrayed human body and human psychology as in daily life, that is, without putting it in a certain form or pose, such as somebody in sleeping, resting, sitting position. Human beings in his art consisted of his family members and close friends. His preference of the persons whose inner world psychology he was familiar with and his ability in painting and anatomy reveals the fact that his works are highly realistic and significant in aesthetic terms. Document review method has been used study.

Key words: Lucian Freud, body, painting, psychoanalysis

Giriş

Belirli değerler ve seçkin olma çerçevesinde nitelendirebileceğimiz öncü sanatçılar vardır. Bu sanatçılardan kimisi modern ve yenilikçi oluşları, protest ve devrimci tutumları, benimsedikleri teknik açısından kimisiyse bağlamları temelinde öncü kabul edilmektedir. Lucian Freud'u sanatında öncü yapan ise; figürü, yalnız büyük bir teknik başarıyla tuvaline yansıtabilmesinde değildir. Onu öncü yapan şey; damarları, formu ve vücudun rengiyle eti resmedebilmesidir.

İngiliz sanatçı Freud 1922'de Almanya'da doğdu, figüratif yapıtlarıyla özellikle de portreleriyle tanınmaktadır. 1933'te, Nazi Partisi'nin iktidarda olduğu Almanya'da giderek toplum üzerinde baskının yoğunlaşmasıyla ülkeden kaçmayı tercih etti. Sonra ailesiyle birlikte ikamet için İngiltere'yi seçtiler. İngiltere'de huzuru yakaladıktan sonra Freud 1939'da "Londra Sanat Okulunda" resim eğitimi almaya başladı.

Freud sanatla ilgilendiği ilk yıllardaki çalışmalarında genellikle Alman dışavurumculuk akımından etkilenmiş ve bununla birlikte sürrealist çizgide denemeler hayata geçirdiği görülmektedir. 1950'ler ve takip eden yıllarda sanatçı farklı bir eksene kayarak çıplak modellerden portreler çizmeye başlar (Smith, 2007: 257-258).

Freud, uzun soluklu sanat serüveni içerisinde, aşına olduğu ya da daha yakından tanımak arzusunda olduğu insanların portrelerini resmetmeyi tercih etmiştir. Sanat camiasından, at yarışlarına ve sıradan bir hayattan aristokrasi tabakası mensuplarına kadar; temelde neredeyse hepsi profesyonel modeller dışında, aile bireylerinin, dostlarının, tanıdıklarının portreleri ve bedenlerine yapıtlarında yer vermiştir. Freud'un resim çalışmaları oldukça zaman alan bir süreçten oluşmaktadır. Çünkü sanatçı, atölyesinde çalışken, aynı zamanda sohbetler, şarkı söylemeler ve şiir okumalarla da ilgilenmektedir. İşte bu yüzden Freud'un portre çalışmaları, bir ressamın modeliyle arasındaki ilişkinin gerçekliğe dönüşmüş halini yansıtmaktadır.

Freud'un resim sanatıyla alakalı edindiği tecrübelerini, öğrencilik arkadaşı ve 2002'de Freud'a modellik yapan, Hockney şu şekilde ifade etmektedir: "Freud'un resmetme tekniği muhteşemdir,

nedeni ise resimlerini çok yavaş çalıştığından sohbet imkânınız oluyor. İzliyor ve bir anda size dikkat kesiliyor, irdelemek nedeniyle size daha da yaklaşıyor, kendisinin portreleri bugüne kadarki çalışılmışların en iyilerinden, katmanlarla dolu, ayrıca fotoğraf Freud'un yapıtlarının yakınına bile yanaşamaz" (Howgate, 2012: 7, 8).

Worringer'in (1985: 35-54) doğanın taklidi sanatı ve natüralist sanat biçimiyle ayrıştırarak tanımladığı gibi ve Hockney'in de üzerinde durduğu gibi; Lucian Freud'un portrelerindeki natüralist tarz da onun çalışmalarını, doğanın taklidi olarak fotoğraf sanatından veya o dönemin foto gerçekçi yahut hiper gerçekçi sanatlarının örneklerinden oldukça keskin sınırlarla ayırır.

1. Lucian Freud'un Yaşamı ve Sanatı

Lucian Freud 8 Aralık 1922'de Berlin'de doğdu. Babası Ernest Freud, ünlü psikanalist Sigmund Freud'un en küçük oğlu idi. Freud Nazilerin Almanya'da iktidara gelmesinden birkaç ay sonra ailesiyle birlikte İngiltere'ye göç etti. 1939'da babası onu bir sanat okuluna kaydettirdi, ancak o asi bir gençti ve orada bir yarıyıldan fazla duramadı. Cedric Morris Resim ve Tasarım Okulu'na gitmeye karar verdi ve oranın ortamını gayri resmi ve uygun buldu. Freud; "Gerçekten resmi öğretmek mümkün değil fakat kesinlikle yeteneği teşvik etmek mümkündür. Kanımca Cedric gerçek bir ressam idi." der (Avakıyan, 2002: 86).

Freud 1941'de sanattan ayrılmak zorunda kaldı ve II. Dünya Savaşı sırasında basit bir denizci olarak hizmet etmek için güvertede üç ayını geçirdi. Bu sırada başka bir geminin patladığına, insan ve gemilerin parçalarının havada dağılıp uçtuğuna tanık oldu. Bir asker olarak beceriksizliğinin bu talihsiz deneyimi, bademcik huzursuzluğu, denizcilerin tacizi, soğuk hava ve savaşın dehşeti tüm bunlar onun için acı ve şok vericiydi. Bu dönemdeki sanatsal faaliyeti, denizcilerin vücutlarına dövme yapmak ve çeşitli dağınık tasarımlar yapmakla sınırlıydı. Hastalık nedeniyle ordudan terhis edildi ve hemen Cedric Morris'in yanına geri döndü (Quinodoz, 2017: 151).

1950'lerde ve 1960'ların başlarında, Freud dramatik ve psikanalitik alanlar oluşturmaya devam etti, ancak 1960'larda Freud'un çalışmasında başka bir değişiklik meydana geldi. Freud artık önceki temalar üzerinde çalışmama konusunda kesin bir karar verdi. Belki de önceki temaları ve mekânları fazla duygusal ve alegorik hale gelmişti. Stanley Spencer'ın çıplak vücudu ile ilgi eserleri görmek bu süreç değişikliğindeki etkili faktördü. Freud, bundan sonra çalışmalarının konusu olarak çıplak vücudu seçerek, tasarımın ötesinde bir şey düşünmeye başlamıştır. Çıplak insan vücudunu çizerek yeni bir resim teması geliştirdi. Freud'un çıplak bedenleri sadece yaşayan modellerin veya portrelerin resimleri kadar önemli değildir, aksi takdirde izleyicinin resimde ne olduğunu veya deneklerin ne yaptığını öğrenmek için merakı asla uyandırılmayacaktır (Edgü, 1978: 262).

Kadının çıplak bedeni, Freud'un çalışmalarının en güçlü ve devrimci şeklini oluşturmakta ve bu tarz Freud'un sonunda yaratıcı dehasının çoğunu harcadığı şekildedir. Konu ne olursa olsun, aileden biri, sevgilisi ya da Freud'un soyundan gelen herhangi biri, o çıplak bedene her zaman tek bir niyetle bakar. Kadınların baştan çıkarıcı gücünden ve ustalığından yoksun, ışıltılı ve canlı bedenler bir kadının etini, derisini ve kanını örtmeyen tek çıplak dürüstlük budur. 1977'de Freud, dikkatini erkeğin çıplak bedenine çevirdi, oysa daha önce işinde sadece giysiyle ve genellikle gözleri yere sabitlenmiş, oturarak ve uzanarak görülüyordu, ancak bu andan itibaren Freud bir şekilde erkek vücudunun gerçekçi formuyla çok ilgilenmeye başladı. Freud, bu eser koleksiyonunda, bir zamansızlık anında donmuş bir adamı konu almak yerine, mutlak bir dinlenme anını tercih eder.

Freud'un gerçekçi erkek bedeni tasviri, izleyicinin sıradan modern insanı kendisi olarak görme ihtiyacını tatmin ediyor gibi görünmektedir. Bu karakterler bazen Freud'un atölyesinde bulunan yataklarda veya birkaç kanepede uyur pozisyonundadır.

Çıplaklıkları, isimleri ve meslekleri artık önemli değil. “Onlara gerçekten hayvan varlıkları olarak bakıyorum, çıplak vücutları üzerinde çalışmayı sevmemin ana nedeni bu, çünkü kafanın ve vücudun her yerinde tekrarlanan formları daha iyi görebiliyorum.” En heyecan verici şeylerden biri de derinin ötesini görebilmek ve derideki kan, damarlar ve lekelere ulaşabilmektir. Freud insanları hayvan olarak gördüğü için giysisiz olmaları üzerinde ısrarcıdır. Onun düşüncesine göre hayvanların tıpkı bitkiler gibi cinsel organlarını utanmadan açığa çıkarmalıdır. Bir keresinde yüzün her zaman uğraştığı son kısım olduğunu söylemişti. “Genelde bir figür çizdiğimde ekspresyona daha az vurgu yapıyorum çünkü ekspresyonun vücuttan görünmesini istiyorum. Ama sonralar portreye çok fazla yaslandığımı hissettim, kafanın vücudun diğer kısımları gibi etli bir organ olmasını istedim.” (Tuzcuoğlu, 1995: 276).

Yüzlerimize nasıl maske gibi davranılacağını öğretiyoruz, ancak insanların görünmeyen kısımları daha gizlidir ve bu nedenle daha açıklayıcı ve ifşa edici olabilir. O ellere nasıl davranıyorsa ayaklara da öyle davranır. Genellikle kaba olarak adlandırılan vücutları ağırlıksız ve kemiksizdir, bu da şişkin göğüsler ve karın kasları gibi yumuşak kasları çizmedeki başarısının ana nedeni olabilir. Onun resmi doğayı asla taklit etmez, belki onu yeniden yaratır (Gayford, 2018: 115-116).

2. Freud'un Sanatsal Dönemleri

Birinci dönem; Freud'un ilk resimlerine sürrealist efektler eşlik etmiştir. Bu resimlerinde insanları ve bitkileri çizerken, ressam iki konuyu sıra dışı bir şekilde birleştirmiştir. Freud'un bu grup çalışması açık bir renk tonlarıyla çizilmiştir.

Görsel. 1. İki bitki, T.Ü. Yağlıboya, 152x121cm, 1977

Görsel. 2. Bitki içinde otopotre, T.Ü. Yağlıboya, 152x121cm, 1977

İkinci dönem; Freud, 1950'lerde portreler yaratmaya başladı ve bu çalışmaların çoğunda figürlerin çıplaklığı çok saf olarak görülebilir. 1951'de eserlerinden biri olan "Interior Paddington", Britanya'da festival Ödülü'nü kazandı ve o zamandan beri o tartışılmaz bir üne sahip oldu. 1959'da yalnız portrelerin sadece özgürlüğe ihtiyacı olduğunu fark ederek, ıyık gölge tekniklerini keşfetmeye başladı. 1966'da kendi araştırmaları neticesinde çıplak kadın portresine başladı. 1977'de Freud dikkatinin çıplak erkek bedenine geri döndüğüne tanık olurken, o zamanlar giyimli figürler eserlerinin çoğuna hâkim olmuştur. Freud'un süjelerinin çoğu oturur pozisyonda diğerleri yerde ya da yatakta çıplak yatıyor ve bazen Freud'un modeli diğer nesnelerin yanında görünüyor, örneğin 1980-1981'de "Naked Girl" ve 1977'de "Nakedmen Withrat" isimli eserlerinde olduğu gibi. Freud'un süjeleri genellikle arkadaşlar ve akrabalar ve hatta çocuklardan oluşurdu. Freud, İngiltere'de geleneksel tarzda resim yapan en iyi ressamlardan biriydi, o 1989 Turner Ödülü'nü de kazandı (Lucie-Smith, 2003: 36-37).

Görsel. 3. Kadın bakışı, T.Ü. Yağlıboya, 19.5x14.5cm, 1950

Görsel. 4. Beyaz köpek ve kadın, T.Ü. Yağlıboya, 76,2.5x101.6cm, 1951

Görsel. 5. Benefits supervisor sleeping, T.Ü. Yağlıboya, 151.3x219cm, 1995

Görsel. 6. Oturan nü, T.Ü. Yağlıboya, 35x2233cm, 1980-82

Görsel. 7. Two Irishmen in w.11, T.Ü. Yağlıboya, 172x141.6cm, 1984-85

3. Lucian Freud'un Eserlerinin Psikanaliz Yöntemiyle İncelenmesi

Kişiyeye yönelik derin ve katmanlı bir çözümleme olanağı sunan psikanaliz kuramı kuşkusuz bilinçaltını alakadar eden sanat ve yaratıcılık konusuyla ilgili çok verimli bir alan açabilmektedir. Bir sanat çalışmasında, sanatçı ve yaşadığı toplumun bastırılmış çatışmalarını bu kuram ile yorumlamak ve çözümlemek değişik bir perspektifin kazanılmasına sebep olmaktadır. Çünkü insan öznesi dünyaya geldiği günden itibaren hayata geçirdiği her eylemin esasında bilinçaltına yerleşmiş düşüncelerin olduğunun farkında değildir. Bir sanat yapıtı ise bir yansıma misali sanatçının iç dünyasına ait olanı, bir anda bilinçaltının saklanmış dürtülerini açığa vurmak için bir araç olabilir (Samurçay, 2008: 2-3).

Lucian Freud Alman kökenli olup fakat İngiltere'de büyümüştür. O, psikanaliz kuramı geliştiren Sigmund Freud'un torunu olma özelliğinden de kaynaklanan bir tesirle insan öznesine yönelik derin bir inceleme olarak tanımlayabileceğimiz eserler yapmıştır. Freud'un tablolarına yansıyan temel obje insan objesidir. Dede Sigmund Freud'un insanın ruhundaki karmaşıklığı çözme çabası torunu Lucian Freud'un yapıtlarında da kendisini ele vermektedir (Gayford, 2018: 77).

Freud'un çağdaş resim sanatçıları içerisindeki göze batan farkı kendisinin bir portre sanatçısı olması nedeniyledir. Portre hem sanat tarihi içerisinde hem de psikanaliz kuramında çok sık bir şekilde üzerinde durulmuş bir mevzuudur. Sigmund Freud, kendi analizlerinde ayna imgesi ve

bireyin kendisine bakma isteğinden hareketle portrenin bir anımsatma vesilesi olduğunu söyler. İnsan, yaşamında önce anne memesi gibi haz kaynağı olan her nesnenin kaybolma endişesini sürekli yaşamaktadır. Kaybolan bir obje, bilinçdışını harekete geçirmektedir. Çünkü kayıp bir obje çoğu zaman kaybolan bir anlamdır ve kişi bu anlamı devamlı bir şekilde ve yeniden üretmek mecburiyetindedir (Uysal, 2009: 110-111).

Lucian Freud'un portre ve oto portre sanatçısı olarak devamlı ve yeniden ürettiği resimler, aynı zamanda bilinçdışı bir objenin kayıp olması endişesi ve anlam üretme gayretidir, denebilir. Zira ölüm hakikati, bireyi bir daha görememe hissiyatıyla bireyin varlığını, böylelikle de yarattığı anlamı ölümsüzleştirmek üzere portre ve öz portre çizmek de bu anlamda çok önemli bir durum almaktadır. Portrenin malzemesi yüz, aslına bakılırsa anlamsız ve kimliksizdir. Sanatın objesi durumuna getirilen yüz, böylece anlamlı ve kimlikli bir durum almaktadır. Fakat bu anlam ve kimlik kişiye değil topluma ve hayati değerlere yönelik bir genel saptama gibidir (Ergüven, 1998: 187-189).

Lucian Freud'un çalıştığı portrelerin çoğunda iki öge dikkat çekmektedir. Portresi çalışılan kişilerin sosyal kimliklerine yönelik özel bir tespit veya isim, unvan dikkat çekmez. "Oturan kadın", "uyuyan kız" gibi duruma ve eyleme ait isimler verdiği tablolarında özel bir anlam yoktur. "Kraliçe Elizabeth" ya da "Francis Bacon" gibi ünlü yüzleri de çalışan Freud, bu seçkin insanları sadece isimleriyle ele alır ve tabloya da bu bilinen isim ve soy ismiyle isim verir. Tablolarda önemli olan resmedilen kişinin duygusu, muhataba hissettirmeye çalıştığı kendi gerçekliğidir.

Freud'un çalıştığı tablolar, bütün sanat hayatı sürecince ele alındığı zaman özellikle 1940-60'lar arasında "baba" imgesi dikkat çekmektedir. Psikanaliz kuramında süper ego ile özdeşleşen ve sosyal kimliği, toplumun İd baskısı altındaki bireyden istediklerini sembolize eden "baba" imgesinin kullanıldığı bu tablolarda, sanki Freud kendi içindeki bir İd ve Süper ego savaşının da yaşandığını gösterir gibidir. 1943'te çizdiği "Man With a Father" eserinde, belirsiz bir baba ve babanın gölgesinde bir adam görünmektedir. Resimdeki adamın atıl durumdaki ellerinin formu, eserin arkasındaki baba figürünün ne kadar küçük olursa olsun adam üzerinde etkili olduğunu gösterir gibidir. "Reflection With Two Children" çalışmasında ise (1965) Lucian Freud baba figürü olarak kendisini resmetmiştir. Seyredene tepeden bakar bir tarzda çalışılan tablodaki iki çocuk da Freud'un kendi çocuklarıdır. Kompozisyonda beliren düşük açı ve baba figürünün baskın duruşu, sonraki yıllarda resmedilen "Ana Tanrıça" formundaki kadın ve uyuyan, çıplak erkek figürlerinden oldukça farklıdır. Psikanaliz kuramındaki kişiliğin gelişim aşamaları, Lucian Freud'un sanat hayatındaki süreçle değerlendirildiğinde, sanat hayatının ilk dönemlerinden olgunluğa geçiş dönemlerini kapsadığı görülmektedir. Bu ise hakiki hayatta bir erkeğin, baba figürüyle karşılaştığı, nefret ettiği, savaştığı ve sonunda uzlaştığı oral dönemle ergenlik dönemini kapsamaktadır. 1980 ve sonrası dönemleri Lucian Freud'un olgunluk dönemi olarak değerlendirildiğinde erkek ve baba imgesi bu kadar baskın görülmez; tersine oturan, çirkin veya uykudaki formu bozuk erkek imgeleri daha güçlüdür.

Sonuç

Freud'u çağdaşlarından ayıran husus, o zamanki sanat hareketinin soyut ekspersiyonizm olması, Freud'un ise öykü yazan bir realist olmasıdır. Korbe gibi 19. yüzyıl realistleriyle keskin zıtlığı dikkate değerdir. Bir gerçeği keşfeder, çok harika bir gerçeği. Gerçeklik arayışının, olayların ve fenomenlerin bilimsel görünüm seviyesinin ötesine geçtiği yer. Dış dünya (doğa ve toplum) ile iç dünya (insan) arasındaki karşılıklı ilişkinin vurgulandığı yer. İnsanın ne olduğunu ve neler yapılabileceğini keşfetmek gerçekçi bir sanatsal yöntem olduğundan beri. Bu arada mahiyet, Freud'un çalışmasında oldukça aşikâr olan bir başarıdır. Freud, saldırgan bir ressam olarak, genellikle çıplaklığı konu olur. Kuşkusuz, çalışmalarının psikolojik yönleri de Sigmund Freud'un (ressamın dedesi) psikanalitik etkinliklerinden gelmiştir. Araştırması, hem model hem de ressam olarak, bir insanın içindeki psikolojik mekanizmaların keşfedilmesine yol açan hedeflerle uyumludur.

Freud'un başarısı tamamen modeliyle kurabildiği bağlantı türünden kaynaklanmaktadır. Ayrıca modeli görünce ona olan tepkisi ve model hakkında bahsettiği seçimi ve kendisine değinmesidir. Her resimde projenin amacı farklıdır. Bazı çalışmalarında, modelini bir otopsinin bağımsız bakışıyla araştırır.

1950'lerde ve 1960'ların başında Freud, dramatik ve psikanalitik alanlar yaratmaya devam etti. Ancak 1960'larda Freud'un çalışmasında başka bir dönüşüm gerçekleşti. Freud, önceki temaların hiçbirinde çalışmama konusunda kesin bir karar verdi. Belki de önceki temalar ve mekanlar çok sıradan ve alegorikti. O, resme yeni bir tema geliştirmek niyetindeydi, yani çıplak bir insan vücudunun resmi. Kadının çıplak vücudu, Freud'un çalışmalarının en güçlü ve devrimci biçimi olmaya devam ediyordu. Bu ise Freud'un sanat hayatının devamında yaratıcı dehasının çoğunu harcadığı biçim olacaktı. O büyük bir illüzyona sahip bir insandı, hayatı resim etrafında dönüyordu. Freud'un düşünceleri modelin düzen ve oturma pozisyonuna bağlıydı.

Modern resimde portrenin odak noktası, bireyciliği, cinsiyeti, kişinin iç olaylarını ve psikolojik izolasyonunu göstermektir. Tüm bunlar Lucian Freud'un portrelerinde görülebilir. Freud'un çalışmalarında çok özel bir şey var, her şey otobiyografik boyut kazanmakta ve her şey bir portre sayılmakta sandalye bile olsa.

Freud, çalışmalarına sembolik ve gizemli bir anlam vermekle ilgilenmez. Herkes Freud'un modellerini sakın ve durağan durumuna bakarak anlayabilir. Modeller bazen uzanıp çömeliyor. Derin uyku nedeniyle baş geriye doğru veya çene ve boyundaki deri katmanları üst üste yığılmış vaziyettedir. Baş, vücudun diğer organları gibi etli bir organdır, insan ruhunun ve bilincinin yansıdığı organ değil. Freud'un resimleri, herhangi bir kişisel yargılama olmaksızın incelenen ve kaydedilen ilgisiz bir gözün ürünü olarak bize kendilerini sunar.

Freud, risk almaktan korkmayan bir sanatçıdır. Ona göre her zaman başarısızlık olasılığı vardır, Freud her şeyin özünün altında yatan gerçeği temsil eder. Doğruyu söylemeyi önemli bir özellik olarak görüyor, ona göre hakikatin açıklayıcı olması gerekmiyor, imgesiz ve dürüstçe anlatılması gerekiyor ki bu da eserlerinin öne çıkan özelliklerinden biridir.

Kaynakça

- Damien, H. (2012). *Francis Bacon Five Decades*, Sydney International Art Series – Art Gallery Of New South Wales.
- Edgü, F. (1978). Çağlar Boyu Dünya Resminde Çıplak. *Milliyet Sanat Dergisi*, Sayı: 261, s.260-279.
- Ergüven, M. (1998). *Kurgu ve Gerçek*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Howgate, S. (2012). *Lucian Freud: Painting People*. Yale University Press, CT, USA.
- Gayford, M. (2018). *Modernists & Mavericks – Bacon, Freud, Hockney & The London Painters*, London: Thames & Hudson.
- Gombrich, E. H. (1997). *Sanatın Öyküsü*. (E. Erduran – Ö. Erduran, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Lucie-Smith, E. (2003). 20. Yüzyılın Son Akımlarında yaklaşımlar ve kavramlar. Birinci baskı, Tahran, nazar yayınları
- Uinodoz, J. M. (2017). *Freud'u Okumak – Freud'un Eserlerinin Kronolojik Olarak Keşfi*. Bağlam Yayıncılık.
- Uysal, A. (2009). Yüzün Ötesi – Portre Kurmak Üzerine. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, Sayı: 1 / 4, s.107-122.
- Worringer, W. (1985). *Soyutlama ve Özdeşleşim*. Remzi Kitabevi.
- Samurçay, N. (2008). *Sanatta Psikanaliz*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Smith, E. L. (2007). *Arttoday*, 10. Baskı, Phaidon Press Limited, London
- Tuzcuoğlu, N. (1995). Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı: 7, s.275-285.
- <https://tr.pinterest.com/pin/418412621637075948/> Erişim Tarihi: (15/04/2021)